

İktisadî Sistemler Açısından Sigortacılık

Şerafettin Okan Yayla*

Öz

Sigortacılık bugün ekonomik faaliyette çok önemli ve geniş bir sektör teşkil etmekte. Tarihi çok eskilere gitmekle beraber sigortacılığın yeni ve modern hâlinin Endüstri Devrimi'nden sonra ve Batı'da doğduğu kabul edilebilir. Bugün sigortacılık ekonomik faaliyete önemli katkılarda bulunmaktadır. Sigortacılık ekonomik sistemler arasında merkezî planlamalı ekonomi ile değil serbest piyasa ekonomisi ile daha iyi bağdaşan bir ekonomik sektör olarak boy göstermektedir. Bunun sebebi özel mülkiyet ve serbest girişimin devamlı olarak yeni sektörlerin ve ürünlerin ortaya çıkmasına ve ekonomiye yayılmasına yol açmasıdır. Nitekim, gelişmiş ülkelerde sigortacılık faaliyetleri ekonomide önemli bir yer işgal etmektedir. Sigorta şirketleri biriktirdikleri muazzam fonların değerlendirilmesiyle bir taraftan önemli bir kredi kaynağı olarak işlemekte bir taraftan da piyasalarda iş ve işlem yapan bir yatırımcı olarak boy göstermektedir. Sigortacılığın işlevleri de hem sigorta yaptıran bireyler ve şirketler hem de genel olarak toplum özel olarak ekonomik hayat için büyük önem ve değer taşımaktadır. Bu işlevler güvence artırma ve risklere karşı mücadele ile ekonomik hayata ve ekonominin işleyişine katkı sağlama olarak iki alanda toparlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Sektörünün Tarihi, Ekonomik Sistemler ve Sigortacılık, Sigortanın Fonksiyonları.

The Economic Systems and Insurance

Abstract

Insurance constitutes today a very important sector of the economic activity. Despite the fact that the history of insurance goes back to very early times, the modern insurance sector can be accepted as born after the Industrial Revolution in the West. The current situation of insurance industry makes considerable contribution to the economic activity. Insurance industry is best compatible with, not centrally planned economy, but free market economy. It is due to the right to private property and entrepreneurship. These lead to the appearance of new sectors and new products. Indeed, insurance industry occupies a very important place in developed countries. Insurance companies operate as a very important source of creating credit funds and act as a sort of independent investor in the free market. The functions of the insurance sector can be gathered under two groups: The functions that are related to trust and risk reducing and the functions that are related to general economic life.

Keywords: The History of Insurance, The Economic System and Insurance, Functions of Insurance.

*Doktora Öğrencisi | Altınbaş Üniversitesi | serafettinokanyayla@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9147-4241 | DOI: 10.36484/liberal.1465331
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 29, Sayı:114, Bahar 2024, ss. 75-96.
Gönderim Tarihi: 4 Nisan 2024 | Kabul Tarihi: 21 Mayıs 2024

Giriş

Bu makale iktisadî gelişmenin anlamını ve değerini ele alarak başlamaktadır. Hemen vurgulanması gereken bir nokta, ilgili literatürde ekonomik gelişme, ekonomik ilerleme ve ekonomik kalkınma kavramlarının farklı anlamlarda kullanılabilmesine rağmen bütün bu kavramlar bu yazıda aynı anlama gelecek şekilde kullanılacak olmasıdır. Bu çerçevede yazıda ilk olarak ekonomik gelişmenin insanların hayatı için ifade ettiği anlam üzerinde insanlığın nüfusu, ortalama ömür süresi, kişi başına düşen gelir gibi somut göstergelere işaret edilerek durulacaktır. Böylece görülecektir ki ekonomik gelişme insanlar ve insan toplumları için gayet yararlı ve arzu edilmeye değer bir durumdur.

Daha sonra ekonomik sistemler ve ekonomik gelişme meselesi ele alınacaktır. İktisadî sistemler ikiye ayrılacak ve komuta ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi olarak sayılacaktır. Daha sonra bu ikisi arasında ekonomik gelişmeye en fazla uygun olanın ve bunun için en elverişli ortamı hazırlayanın serbest piyasa ekonomisi olduğuna işaret edilecektir. Ardından, sigorta sektörünün tarihi kısaca incelenecektir. Uygarlığın doğmasından önce, belki de insanların avcı-toplayıcılık yaparak yaşadığı dönemlerde, küme toplumlarında, bir sigortacılık örneği olarak yiyecek paylaşma kurumunun ne olduğu ve nasıl doğduğu anlatılacaktır. Bu kurumun doğuşu için yapılan açıklamalarda en makul görünen yaklaşımın şahsî çıkar için yiyecek paylaşımı yapmak olduğu vurgulanacaktır.

Makalenin son kısmında sigorta sektörünün temel işlevleri konusu ele alınacaktır. Bu işlevler geleneksel yaklaşıma uygun olarak ikiye ayrılarak incelenecektir: Güvence ve risk kontrolü işlevleri ve ekonomik işlevler. Yazı bu çerçevede sigortanın sadece sigorta yaptıran bireyler ve firmalar için değil genel ekonomi için taşıdığı öneme işaret edecektir. Sigorta sektöründeki gelişmelerin hem ekonomik gelişmenin bir sonucu olduğuna hem de ekonomik gelişmeye katkı sağladığına dikkat çekecektir. Yazıda sigortanın toplumda huzur ve güvenin kazanılmasına ve artırılmasına, girişimciliğin gelişmesine, sosyal ve ekonomik çöküşlerin önlenmesine yaptığı katkılara değinilecektir. Sigortacılığın bir fon ve vergi kaynağı teşkil ettiğinden bahsedilecektir.

İktisadî Gelişmenin Anlamı ve Değeri

Modern toplumda ekonomiyle ilgili iki yorumla çok sık karşılaşırız. Bu yorumlar ilk bakışta birbirine zıt gibi görünmekle beraber aslında aynı olguya farklı açılardan işaret ederler. İlki, her şeyin ekonomi veya ekonomiyle ilgili olmadığı; ikincisi ise, özelliklerde gençlerde ortaya çıkan, kendilerinin her

şeyin iyisine, hatta en iyisine layık oldukları yolundaki görüştür. Bu iki yorum aslında ekonomiyle ilgili bazı düşüncelerin dolaylı biçimde ifade edilmesi veya yansıtılması olarak görülebilir.

“Her şey ekonomi değil” sözü, insanlar arası ilişkilerde ekonominin ille de en başta gelmesi gerekmediğinin vurgulanması olarak okunabilir. Buna göre, insan ilişkileri çeşitli yönleri ve özellikleri olan bir ağdır ve bu ilişkilerin hepsini, belki de çoğunu, ekonomiyle ilişkilendirmek yanlıştır. İnsan ilişkilerinin bazıları ekonomi dışında vuku bulur. Bu yüzden, her şeyi ekonomi ile ilişkilendirmek bir hatadır. Örneğin arkadaşlık ilişkileri çoğu zaman ekonomi dışıdır. İnsanların din, kültür ve sanat etkinlikleri, en azından bir dereceye kadar, ekonomi dışında veya birinci derecede ekonomi ile ilişkili olmayan faaliyetler olarak nitelenebilir.

Gençlerin her şeyin en iyisine layık olduğu da zamanımızda özellikle gençler arasında çok kullanılan bir sözdür. Bu sözle kastedilen, gençlerin sıkı bir çalışma düzenine bağlı işlere girip uzun saatler boyunca çalışmaktansa, meselâ kafelerde vakit geçirmeye, iyi şeyler yiyip içmeye, arkadaşlarıyla hoşça takılmaya hakları olduğudur. Gençlik insan hayatında yalnızca bir defa geçirilebilecek bir dönemdir, insanın yaşamaya dönük enerjisinin yüksek ve sağlığının iyi olduğu bir zaman dilimidir. Gençlik ayı zamanda insanların en fazla zamana sahip olduğu bir çağdır. Bu bakışa göre, bu dönemi iş edinmek, meslek öğrenmek ve meslekte gelişmek için çabalayarak geçirmek yerine gezme, eğlenme ve sosyalleşme ile değerlendirmek daha yerindedir.

Her iki bakışta da yansıtılan görüş, farkına varılmasa da, aynıdır. Buna göre, ekonomi insanlar için bir temel endişe alanı olmaktan çıkmıştır. İnsan toplumları öylesine zengin, varlıklı, müreffeh duruma gelmiştir ki, insanların sohbet ortamlarının tümünün ekonomiyle ve ekonomik konularla işgal edilmesine gerek kalmamıştır. İnsanlar ekonomik boyutları olmadığına inanılan konularla ve meselelerle meşgul olabilirler. İnsan toplumlarının sahip olduğu zenginlik özellikle gençleri gençlik çağlarında ekonomik aktivitelerin içine, bir anlamda, fırlatmayı unutmamıza neden olacak kadar fazladır. Nitekim gündüz saatlerinde bile tıka basa dolu olan kafelerin esas müşterilerinin gençler olması bunun bir anlamda ve bir dereceye kadar gerçekleştiğini göstermektedir.

Bu, her zaman ve her yerde böyle mi olmuştur? Yani, insanlar bildiğimiz bütün tarih boyunca ekonomik konuları dışlayan, gençlerin vakitlerini hoş geçirmelerini önemseyen bir bakışa mı sahip olagelmiştir? İktisat tarihi çalışmaları bunun böyle olmadığını gösteriyor. Tam tersinin daha doğru olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihinin büyük bölümü boyunca insanların ana konuşma konusu ekonomik dertler ve işler oldu. Bunun ana sebebi, insanların

varlıklarını sürdürmek ve refaha ulaşmak için devamlı çalışmak ve üretmek mecburiyetinde olmasıydı. Bugün de durum aynıdır. Bunun görülememesinin veya hissedilememesinin sebebi tarihteki en yüksek refah seviyesine sahip bir dönemde yaşıyor olmamızdır.

Ekonomik faaliyeti tamamen dışlayan bir hayatın mümkün olması için insanların melekler gibi olması ve yaşaması gerekir. Yemeyen, içmeyen, barınma ve üreme gibi ihtiyaçları olmayan meleklerin üretme ve tüketme gibi ekonomik etkinliklere girişmesine ihtiyaç yoktur. Ancak, insanları bir tür melekleştirme yolundaki tüm dinî ve seküler çabalara karşın insan yaşayabilmek için tüketmek, tüketmek içinse üretmek mecburiyetindedir. Başka bir deyişle gerek insanın tabiatı, gerekse insanın içinde yaşadığı eko-sistemin temel özellikleri, insanı üretim faaliyetinde bulunmaya mahkûm etmektedir. Üstelik her zenginlik unsurunun veya parçasının belli bir ömrünün olması, yani bir süre ortadan kalkması veya kullanılamaz duruma gelmesi, insanın bu üretme işini devamlı yapmasını zaruri kılmaktadır. Başka bir ifadeyle, insan cinsinin bir defa üretip ömrünün sonuna kadar istirahate çekilmesi olanaksızdır. Her çağda ve her şart altında insanlık ciddî bir üretim faaliyetine girişmek mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Bu, değiştirilmesi imkânsız bir durumdur.

İnsanın hedefi elbette her şeyden önce yaşamayı sürdürmektir. Aslında bu özellik tüm canlılarda bulunur; bitkiler ve hayvanlar da varlıklarını koruma ve sürdürme doğal eğilimi içindedir. Ancak, insanın diğer canlılardan temel bir farklılığı mevcut; insan, aynı zamanda, doğal olarak, refah seviyesini yükseltme arayışı peşindedir. Hayvanların ilk varoluşlarından beridir aynı şekilde temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalarına karşılık insan temel ihtiyaçlarını karşılama yolunda yeni tarzlar ve teknikler geliştirmektedir. Bunun ana sebebi, canlılar âleminde yoğun bir üretim faaliyetine girişen tek varlığın insan olmasıdır. İnsanın üretme faaliyetine girişmesine karşılık söz gelimi bitkiler ve hayvanlar daha çok toplama ve avlanma ile ihtiyaçlarını karşılama ve varlıklarını sürdürme durumundadır.

İnsanın üretme ve refah seviyesini yukarılara taşıma mücadelesinde önemli ölçüde başarılı olduğu açık bir gerçektir. Bundan birkaç asır önce yaşamış bir insan, onu dirilterek hayata getirmek mümkün olsa, büyük bir ihtimâle, bugünkü hayatı anlayamaz ve tanıyamazdı. İnsanın otomobillerde onlarca kilometre hızla bir yerden bir yere gitmesi, uzaya çıkması, yamalı elbise nedir bilmemesi, kaloriferli evlerde oturması, ev musluklarında suyun devamlı akması karşısında hayrete ve hayranlığa düşerdi. Kısaca, insan hayatı örneğin hayvanların hayatıyla karşılaştırıldığında radikal bir biçimde değişmiş ve insanların hayat seviyesi çok yükselmiştir. Buna ilişkin göstergeler

insan hayatının her alanında bol miktarda mevcuttur. Bunların bazılarını kısaca bir göz atmak, insanın nereden nereye geldiğini anlamada bize çok yardımcı olacaktır.

İnsanın temel refah göstergelerinden biri, kuşku yok ki, insan nüfusundaki artış hızıdır. Bugün ortalama elli yılda bir tüm insan nüfusunun ikiye katlanabileceği bir dünyada yaşıyoruz. 2050'ye kadar dünyadaki insan nüfusunun 12 milyar civarına çıkabileceği tahmin ediliyor. Ancak, bu, her zaman böyle değildi. Bundan yaklaşık 500-600 sene önce insan nüfusu yaklaşık 500 senede bir ikiye katlanabilecek gibi görünüyordu. Yani çok yavaş artıyordu. Daha eskiye gittiğimizde, bugünün standartlarıyla çok daha çarpıcı bir gerçek, insan nüfusunun çok az olmasıdır. Bundan sadece 20 bin yıl önce, bütün Avrupa'nın insan nüfusu yalnızca 100 bin civarındaydı (Mayor, 2013). Bugün ise az nüfustan değil, birçok uzmana göre, çok nüfustan şikâyetçi olmamız gerekiyor. İstatistikî hesaplara göre, 1800 yılı itibarıyla yaklaşık 1 milyar olan insan nüfusunun 2000 yılında tam altı kat artarak 6 milyara ulaştığını biliyoruz.

Üstelik eski atalarımızın aklının alamayacağı kadar büyük olan bu nüfus artışına rağmen insanların ortalama zenginliğinin arttığı da biliniyor. Her döneme ait bugünkü kadar sağlıklı istatistik kayıtları yok elbette, ancak, 1800'de bin dolar civarında olan kişi başına gelirin (per capita) 2000 yılında sekiz bin dolar civarına çıktığı tahmin ediliyor (McCloskey, 2020). Bu, düz hesapla, dünya nüfusunun altıya katlanmasına rağmen kişi başına gelirin sekiz kat arttığı anlamına geliyor. Bir başka deyişle, toplam dünya hasılası 1 trilyon dolardan 48 trilyon dolara çıkıyor. 2000'den günümüze kadar bu hasılanın çok daha arttığı açık bir gerçek. Artan hasıla elbette insanlar için daha iyi bir hayat anlamına geliyor. Daha iyi okullar, daha etkili sağlık hizmetleri, daha iyi ve sağlıklı evler, sobalar değil kaloriferler tarafından ısıtılan konutlar, yazları uzak yerlerde tatil, uzun mesafelere seyahat etme imkânı, eski insanların hayal dahi edemeyeceği ölçüde zengin giysi dolapları vs. bu muazzam gelişmenin sonuçları olarak hayatımızda.

Dünya nüfusundaki bu artışın elbette çeşitli sebepleri var. Bir taraftan üretimdeki muazzam artış, diğer taraftan özellikle sağlık hizmetlerindeki ve tıbbî tedavi imkânlarındaki gelişmelerin ölümleri engellemesi ve geciktirmesi en başta gelenler arasındadır. Bu nedenle ortalama insan ömrü süresinde de büyük gelişmeler söz konusudur. Bu çerçevede 1770'lerde ortalama 30 yıl olan insan ömrü 2016 yılı itibarıyla 70 yılın üzerine çıkmıştır (Norberg, 2016; 48). Bu gelişmede işaret edilmesi gereken mühim bir nokta, çocuk ölümlerinin inanılmaz derecede azalmasıdır. Bu yüzden, ortalama ömür bu kadar kısaydı. Bugün hamile bir kadının canlı ve sağlıklı bir bebek doğurma ihtimali

çok kuvvetlidir. Bu yüzden kadın başına hamile kalma sayısı çok düşmüştür. Eskiden bebeğin canlı doğup doğmayacağı, doğsa bile yaşayıp yaşamayacağı bilinmediği için kadınlar adeta çocuk yapma makinası gibi çalışmakta ve devamlı hamile kalmaktaydı. Zamanımızda kadınlar esas itibarıyla sadece doğurmak istedikleri çocuk sayısı kadar hamile kalmaya yönelmektedir. Oysa, sadece birkaç asır önce durum çok farklıydı. Üstelik bu bakımdan zenginlerle fakirler, aristokratlarla halk arasında önemli, dikkate almaya değer bir fark yoktu. Örneğin, İngiliz kraliçesi Anne (1665-1714) on sekiz defa hamile kaldı, sadece beş çocuğu canlı doğdu ve çocuklarının tamamı ergenlik çağına ulaşmadan öldü (Beisner, 2013; 66). Kraliyet ailesinden bir insanın bu durumu toplum için çok da şaşırtıcı değildi, çünkü saray ile bir bağı olmayan sıradan insanlar da aynı durumdaydı.

Endüstri Devrimi günümüzde sahip olunan zenginliğin ortaya çıkması sürecinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. O günden bugüne kadar, çok kısa durgunluk ve gerileme dönemleri hariç, insanlık iktisadî bakımdan devamlı ilerlemektedir. Başka bir deyişle zenginleşmektedir. Yirmi birinci asırda da iktisadî zenginleşmenin sürdüğünü tüm istatistikler göstermektedir. 2023 yılı itibarıyla dünya hasılası 100 trilyon doları aşmıştır. Bunun anlamı 2000'den bu yana dünyanın bir kat daha zenginleşmiş olmasıdır. Zenginleşen ve dünyanın da zenginleşmesine katkıda bulunan ülkeler arasına bir zamanlar fakirlik ve sefaletleriyle meşhur Çin ve Hindistan gibi ülkeler de katılmıştır. Artan zenginlik insanlar için daha çok ve daha kaliteli tüketim yapma imkânı anlamına gelmiştir.

Dünyada zaman zaman zenginliğin gittikçe daha az elde toplandığına, zenginlerin daha zengin ve fakirlerin daha fakir hâle geldiğine ilişkin iddialar ortaya atılmaktadır. OXFAM raporlarından gazete sayfalarına kadar bu konuya ilişkin tartışmalar yapıyor ve konu özellikle adalet, sosyal adalet ve maddî eşitlik gibi kavramlarla ele alınıyor. Bu yazı bu konuyu kapsamıyor. Ancak, bir noktaya işaret etmekte fayda var. Dünyanın zenginleşmesinden zenginler de fakirler de yararlanmaktadır. Zenginleşme herkese fayda sağlar.

Bu çerçevede konuya sadece gelir eşitsizliği açısından değil tüketim eşitsizliği açısından da bakmak doğru olur. Gelir eşitsizliğine ilişkin rakamlar artan zenginlikten zenginlerin daha kazançlı çıktığını göstermekle beraber, ilginç bir şekilde, insanlar arasında tüketim eşitsizliği artmıyor, azalıyor. Artık buzdolabı, televizyon, çamaşır makinası gibi eşyalar temel dayanıklı tüketim malları olarak görülmektedir ve bunlar hemen hemen her evde mevcuttur. İsteyen asgari fiyattan isteyen azamî fiyattan bunları satın alabilir; ancak, ürünlerin fiyatı ne olursa olsun, temel fonksiyonları aynıdır. Başka

bir deyişle, 10 bin liralık buzdolabı ile 1 milyon liralık buzdolabı özünde ve esasta aynı şeyi yapmaktadır. Tüketim eşitliğinin arttığına iyi bir örnek mobil telefonlar alanındaki durum olabilir. Müşteri sadakati oluşturmada en başarılı firmalar arasında yer alan Apple'ın iphoneları özellikle gençler için çok çekici bir mal teşkil etmesine rağmen cep telefonu piyasasında tüketicilere bir tabldot değil tam manasıyla insanların içinden serbestçe, tercihlerine ve para güçlerine veya harcamak istedikleri para miktarına göre alım yapabilecekleri bir menü sunulmaktadır. Piyasada satılan en pahalı telefon ile en ucuz telefonun fiyatı arasında belki 15-20 kat fark olmasına rağmen en ucuz telefon ile en pahalı telefon arasında temel fonksiyonlar açısından önemli bir fark yoktur. Dolayısıyla, insanlar farklı tercihlere ve alım güçlerine rağmen aşağı yukarı aynı imkânlardan yararlanabilmektedir. Bu, hiç kuşku yok ki, muazzam zenginleşmenin yol açtığı sonuçlardan biridir.

İnsanların iktisadî faaliyetleri bir anlamda kulak ardı etmelerinin ve hayatının başlarında olan gençlerin iş edinmeye ve meslek öğrenmeye değil gezmeye ve eğlenmeye önem ve değer vermelerinin ardında yatan gerçek, daha doğrusu bunu mümkün kılan, bugünkü ekonomik gelişme düzeyimizdir. İnsanlar çoğu zaman bu durumu veri almakta, hep böyle olduğunu ve daima böyle kalacağını sanmaktadır. Bundan dolayı ekonomik meseleleri konuşma ve tartışma gündeminin dışına taşımaya meyletmektedir. Oysa bu bir yanılgıdır. İnsan hayatında her şey şu veya bu şekilde ekonomik faaliyetlerle ilişkilidir. Çünkü insanın önce hayatta kalması sonra refah seviyesini yükseltmesi ekonomik faaliyetlere bağlı ve bağımlıdır. Bu da bizi ister istemez bir ekonomik sistem meselesiyle yüz yüze getirmektedir.

Ekonomik Sistemler ve İktisadî Gelişme

İnsanlar kaçınılmaz olarak ekonomik faaliyetlere girişirler. Aynı zaman dilimi içinde çok fazla insanın ekonomik faaliyetlere girişmesi bu faaliyetlerin koordinasyonu ile ilgili problemler yaratır. Bu faaliyetler nasıl koordine edilmelidir ki, birbirleriyle çelişmesinler, birbirlerine engel olmasınlar, hiç kimseye bir zarar vermesinler ve toplumların hayatına bir katkı sağlasınlar? Bu bakımdan teori ve tarih bize ne söylemektedir?

Her toplum, hangi iktisadî gelişmişlik seviyesinde olursa olsun, emek, sermaye, toprak, bilgi gibi temel üretim faktörlerine değişen miktarlarda ve oranlarda sahiptir. Her ekonomik yapılanma da insanların hemen hemen sınırsız, ihtiyaçlarının ve arzularının büyük ölçüde sınırlı olduğunu düşündüğümüz kaynaklarla nasıl karşılanabileceğine, bazen bilinçli bazen bilinçsiz, verilen bir cevaptır. Bu bizi iktisadî yapılanma modellerini incelemeye iter.

Ertek'in yaklaşımına göre, iktisadi sistemler dört başlık altında incelenebilir: 1) Gelenekçi sistemler, 2) Kapitalist sistem, 3) Sosyalist sistem, 4) Karma ekonomi (Ertek, 2012; s. 4).

Bu yaklaşımda gelenekçi sistem ile kastedilen ekonomik faaliyetlerin eskiden beridir bilinen ve takip edilen gelenekler ve görenekler çerçevesinde yürütülmesidir. Bu sistem durağandır, insanlar asırlardır aynı davranış kalıpları içinde hareket etmektedir. Bu sistem ilerleyen zaman içinde gerilemiştir. Özellikle 20. yüzyılda diğer sistemlerin etkisi altında kalmış ve kaybolmaya yüz tutmuştur.

Ertek'in adlandırmasıyla "kapitalist sistem", adı üstünde, kapitalistlerin öne çıkartıldığı ve temel üretim kararlarının ademi merkezî şekilde üretim araçlarının sahipleri tarafından alındığı bir sistemdir. Bu sistemde malların birbirine oransal fiyatı demek olan fiyat sistemi yatırımcıya yol gösterir. Elbette tüketici kararlarında da fiyatların önemli rolü ve etkisi vardır.

Sosyalist sistem en azından üretim araçlarında (emek dâhil) özel mülkiyetin ortadan kalktığı ve temel ekonomik kararların bir merkezî otorite tarafından alınarak uygulanmaya çalışıldığı ekonomik modeldir. Bu modelde bireysel tercihler ve hedeflerden ziyade kamusal hedefler öncelenir. Ekonomiye, başka bir deyişle üretime ve bazen hem üretime hem de tüketime ilişkin kararlar bir merkez tarafından alınır ve ekonomi yukardan aşağı yine bu merkez tarafından bir emir-komuta zinciri içinde işletilir.

Karma ekonomi ise kapitalizmin ve sosyalizmin bazı özelliklerinin bir arada barındırılmaya çalışıldığı bir sistemdir. Üretim araçlarının bir kısmı özel sahiplik bir kısmı kamu sahipliği altındadır. Ekonomide özel sektör için teşvik edici devlet sektörü için emredici unsurlar içeren ekonomik planlamalar yapılır. Kamu sektörü planlar doğrultusunda işler. Özel sektör ise planın sertliğine ve devletin elindeki zorlama araçlarının türüne, miktarına ve bunların kullanılmasına bağlı olarak belli bir istikamete sevk edilmeye çalışılır.

Bu tasnif aşağı yukarı aynen veya aynısına yakın şekilde başka yerlerde de yapılmaktadır. Örneğin internette yer alan konuya ilişkin genel bilgi sitelerinde tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla, popüler bir şekilde kabul görmektedir. Üniversitelerdeki iktisat eğitiminde de aşağı yukarı benimsenen yaklaşım budur.

Bu tasnifin çeşitli sorunları var. Örneğin, sosyalist ekonomi adı verilen sistemin özellikleri faşist sistemlerde de gözlenmektedir. Bu durumda sosyalist etiketi sistemin uygulanma alanını yersiz ve gereksiz şekilde sınırlandırmaktadır. Bir diğer problem, gelenekçi sistem kavramında boy gösterir. Bu sistem temel özellikleri pek belli olmayan bir karaktere sahiptir. Örneğin

bu sistemde mülkiyetin kimin elinde olduğunu ve temel ekonomik kararları kimin veya kimlerin aldığını bilmeyiz. Son olarak, kapitalist sistem adı yanlış çağrışımlara sebep olmaktadır. Üretim araçları sahipliğinin özel ellerde olduğu vurgulanır ama bunun emeğin sahibi olan işçileri de kapsadığı sanki unutulmakta veya ihmal edilmektedir. Bu nedenlerle, daha iyi bir ekonomik sistemler tasnifine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Daha kapsayıcı bir ekonomik sistemler tasnifi var. İlk bakılması gereken ekonomik sistemlerin hangi soruların cevabını aradığıdır. Her iktisadi sistem şu dört soruya cevap arar: 1) Ne üretilecek? 2) Ne kadar üretilecek? 3) Nasıl üretilecek? Ne zaman üretilecek? Kuşku yok ki bu, üretici ve üretim merkezli bir bakıştır. Ancak, bütün bu kararların alınmasında elbette tüketici tercihlerinin de bir payı vardır. Nedense, iktisat tartışmalarında bu husus çoğu zaman ihmâl edilir ve ekonomik hayata üretici merkezli bakılır. Böyle bakıldığında üç ekonomik sistem olduğu belirtilebilir. İktisatçı akademisyen Mercan'a göre bunlar kapitalizm (serbest piyasa ekonomisi), özel teşebbüs ve rekabet sistemi; planlı ekonomi, komünizm - sosyalizm ve karma ekonomidir (Mercan, 2010; 64-66).

Bu tasnif öncekine nispetle daha başarılı olmakla beraber, yine de önceki tasniftekine benzer hatalar içerir. Her şeyden önce sosyalist ekonomi modelinden fiiliyatta bahsedilebilir ama aynı şey komünist ekonomi modeli için söylenemez. Komünizm, en azından Marx'ın teorisine göre, sosyalizmin kurulmasından sonra ortaya çıkacak bir modeldi. Ancak, komünizm hayat bulamadı, daha ziyade teorik bir ütopya olarak kaldı. Bundan dolayı, komünist ekonomi modelinden sanki yaşanmış bir realiteymiş gibi bahsetmek yanlış ve yanıltıcıdır. Ayrıca, kapitalist kelimesinin yol açtığı eksik ve yanlış çağrışımlar bu tasnifte de yer almaya devam etmektedir.

Bütün bu tasnifleri ve onların güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde tutarak ekonomik modelleri iki ana başlık altında toplamak mümkün: Piyasa ekonomisi ve komuta ekonomisi. Aynı anlama gelecek şekilde serbest piyasa ekonomisi veya rekabetçi serbest piyasa ekonomisi ve merkezî planlamalı veya merkezi planlamacı ekonomi de denebilir. Bu ikili tasnif bizi karma ekonomi adı altında bir üçüncü modelin bulunup bulunmadığı sorusuyla yüzleştirir. Buna cevaben yukarıdaki iki ana modelin ideal modeller olduğu, saf halde hiçbir yerde bulunmadığı, uygulamada ikisinin bazı özelliklerinin birleştirilmesi veya bir arada tutulmasına dayanan karma ekonomilerin karşımıza çıktığı söylenebilir. Ancak, karma ekonomilerde bu iki modelin standart bir ağırlığı bulunmadığından karma ekonominin konuşulan örneğe bağlı olarak şekillendiği de açık bir gerçektir. Bir diğer husus, ülkelerin karma ekonomisinde iki sistemin yerinin ve ağırlığının zaman zaman değişmesidir (A. Yayla, 2015).

Piyasa veya serbest piyasa ekonomisi denen iktisadî sistemin temel özelliklerine baktığımızda karşımıza hemen hemen konuyla ilgilenen tüm akademisyenlerin vurguladığı hususlar çıkmaktadır. Bunların en başta geleni üretim araçlarının özel mülkiyet altında olmasıdır. “...Saf bir piyasa ekonomisinde hükümet müdahalesi yoktur ve kaynak tahsisi kararları fiyat mekanizması yoluyla oluşur.” (Mercan 2010; 64). Sistemin işleyişinde piyasalar esastır. Başka bir şekilde ifade edilirse, “... üretim faktörleri faktör piyasalarında, üretilen mal ve hizmetler ise ürün (mal ve hizmet) piyasalarında özgürce alınıp satılır” (Ertek, 20).

Piyasa ekonomisinde üretim ve tüketim kararları üreticiler-satıcılar ve tüketiciler tarafından alınır. Bu kararlar bireyseldir ve bir kamu otoritesinin baskısı veya yönlendirmesi söz konusu olmadan alınırlar. Başka bir şekilde ifade edilirse, bireyler temel ekonomik özgürlüğe sahiptir. Vurgulanması gereken bir nokta, üretim faktörleri arasında vasıfsız ve vasıflı emeğin de yer alması ve bu emeklerinin nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağına başkalarının değil onların sahiplerinin karar vermesidir.

Serbest piyasada insanların istedikleri sektörde yer almaları ve aynı işi-üretimi yapmakta olan diğer insanlarla rekabete girmeleri mümkündür ve bu genellikle olmaktadır. Rekabetin olmadığı yerde piyasa da olamaz. Rekabet işleri daha iyi yapma, yani kaynakları daha etkin ve verimli kullanma yollarını bulma arayışının sonucunda doğal olarak ortaya çıkar. Hemen hemen bütün uzmanlar rekabetin iktisadî gelişmenin sürükleyici gücü olduğunda birleşmektedir.

Rekabetçi serbest piyasa ortamında kaynakların tahsisi ve hangi işleri kimin yapacağına karar verme problemi doğar. Bir başka problem de tüketiciler açısından meydana gelir. Yani kimin neyi, nasıl ve ne miktarda üreteceği yanında kimin neyi, hangi fiyattan, kaliteden ve ne miktarda tüketeyeceğinin de belirlenmesi gerekir. Merkezî planlamalı komuta ekonomisinde buna ilişkin kararlar merkezî otorite tarafından alınır. Buna karşılık, piyasa ekonomisinde böyle bir merkezî otorite bulunmaz. Ademi merkezî şekilde işleyen, yani her birimin üretimi veya tüketici olarak temel kararları aldığı piyasa ekonomisinde bir koordinasyon problemi ortaya çıkar. Koordinasyon olmaması hâlinde insanlar birbirinden habersiz, ekonomik gerçeklerden kopuk, birbirinin talep ve ihtiyaçlarına cevap vermeyecek ve veremeyecek kararlar alabilir. Bunun sonucu bir kargaşa olabilir. Nitekim bu hususu öne çıkartarak serbest piyasanın bir anarşi ortamına dönüşeceğini öne sürenler çıkmıştır.

Piyasa ekonomisinde, makro seviyede ve anlamda, mal ve hizmetlerin arz ve talebini meydana getiren unsur fiyatlardır (Mankiw, 2017; 70-71). İnsanlar

piyasada satıcı iseler sattıkları mal ve hizmeti en yüksek fiyattan satmaya, alıcı iseler aldıkları mal veya hizmeti en düşük fiyattan satın almaya çalışır (Begg, 1997; 30 vd.). Diğer bir ifadeyle, insanlar pazar mübadelelerinde kendi çıkarlarını gerçekleştirme peşindedir. Bu özellik mübadele sürecinde tarafları birbirine yaklaştırır, yani satıcı fiyatını düşürür, alıcı ise fiyat teklifini yükseltir. Bu, iki tarafı bir yerde buluşturur. Ampirik iktisat tecrübeleri tersinin olması, yani bir mübadelede tarafların her birinin karşı tarafın menfaatlerini düşünerek hareket etmesi hâlinde taraflar arasındaki mesafenin açılacağını ve mübadelenin gerçekleşmeyeceğini göstermektedir.

Ekonomide bu sürece verilen bir isim arz ve talep mekanizmasıdır. Bunun anlamı bir ekonomide kendi iyiliği peşinde koşan aktörlerin eylemlerini koordine edecek olanın arz ve talep olmasıdır. Malların ve hizmetlerin fiyatı arz ve talebin bulunduğu noktada oluşur. Arz sabitken talebin artması fiyatların artmasına, arz sabitken talebin azalması fiyatların düşmesine sebep olur. Her aktör her alma veya satma davranışıyla arz ve talep mekanizmasının işleme-sine katılır ve fiyatların oluşmasına katkıda bulunur, ancak hiçbir aktör fiyatları tek başına belirleyemez. Bu çerçevede bakıldığında, fiyat mekanizmasının bir piyasa ekonomisinde adeta kendiliğinden işleyen bir koordinasyon motoru olduğu görülür. Bu motorun işleyişine yapılacak keyfî müdahaleler, iyi niyetle yapılırsa ve iyi şeyler hedeflense de, kaçınılmaz biçimde, bir bütün olarak ekonominin işleyişini bozacak ve ekonomik faaliyetlere çeşitli zararlar verecektir (Acar, 2005; 32-62).

Elbette piyasa ekonomisine yönelik çeşitli eleştiriler geliştirilmiştir. Piyasa ekonomisi hem ekonomik etkinlik hem de ahlâk, adalet ve hukuk açısından değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Piyasa ekonomisinde zayıfların rekabette dezavantajlı olduğu öne sürülmüştür. Çalışanların piyasa şartlarında ezildiği dile getirilmiştir. “Piyasa başarısızlığı” kavramı altında piyasanın çeşitli kamu mallarını üretmede yetersiz kaldığı öne sürülmüştür. Kuşku yok ki bu eleştirilere çeşitli cevaplar verilmiştir (Snowden, 2015). Piyasa ekonomisi karşıtlarının faraziyelerinin niçin yanlış ve haksız olduğuna dair çalışmalar da yapılmıştır (Wood, 2014). Ancak, bütün bu devam edegelen tartışmalar bir yana, piyasa ekonomisinin özellikle zenginlik yaratmada, refah üretmede alternatiflerine büyük bir üstünlük gösterdiği genel olarak kabul edilmiştir. Bugün hemen hemen her ideolojik çizgi tarafından itiraf edilmektedir ki insanlığın var oluş ve refaha kavuşma mücadelesinde piyasa ekonomisi başka bir model tarafından asla yerine getirilemeyecek bir fonksiyona sahiptir.

Kuşku yok ki piyasa ekonomisinin yol açtığı ekonomik faaliyet çeşitliliği içinde sigorta sektörü de önemli bir yer işgal etmektedir. Tarihi çok gerilere

doğru giden sigortacılık esas itibarıyla piyasa ekonomisinin gelişmesine paralel olarak gelişmiş ve genişlemiştir. Nitekim sigorta sektörünün gelişmesi ile ekonomik gelişme arasındaki paralellik Endüstri Devrimi'nden bugüne kadar uzanan zaman dilimi incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Sigortacılığın Doğuşu ve Tarihî Gelişimi

Sigortanın tarihi çok eskilere gitmektedir. Bu da anlaşılır bir durumdur, çünkü insanlar, doğal olarak, tüm hayatlarında olduğu gibi, yaşayışlarında önemli bir yer tutan ekonomik faaliyetlerinde de güvenlik arayışı içinde olagelmıştır. Güven arayışı insan tabiatının bir özelliğidir ve her yerde her zaman boy göstermektedir.

Bu çerçevede sigortacılığın ilk adımları insanların henüz yerleşik hayata geçmediği, avcı-toplayıcı olarak hayatını sürdürdüğü zamanlarda aranabilir. Avlanarak ve toplayarak hayatını sürdüren atalarımızın yaşadığı ilkel küme toplumlarında “yiyecek paylaşımı” bir tür yiyecek sigortası olarak ortaya çıkmıştır. Avdan bol veya kendi ihtiyacından daha fazla avla dönen avcılar, kendi ihtiyacından daha az avla dönen insanlara kendi yiyecek fazlasını verirdi. Bu olgunun sebepleri neler olabilir diye araştırıldığında karşımıza üç açıklama çıkar: Altruizm, zorlama ve kişisel çıkar beklentisi (Mayor, 2013).

Avcı-toplayıcılarda yiyecek fazlası olanın yiyecek azlığı olana altruist davranarak, yani verileden bir karşılık beklemeden, karşılıksız olarak vermesi pak akla yakın gelmemektedir. Çünkü altruizmde ilişki veren tarafından başlatılır, oysa yiyecek paylaşımında ilişkiyi başlatan taraf veren değil alan taraftır. Bu yüzden bu davranış altruizme uymamaktadır. İkinci açıklama olan zorlamanın da tatminkâr bir açıklama sunması güç, çünkü zora maruz bırakılan avcı toplayıcıların küme toplumunu çok yüksek bir maliyetle karşılaşmadan terk etme imkânı var. Yiyecek fazlası elinden zorla alınan avcı ailesiyle birlikte küme toplumundan ayrılabilir. Bu istenmeyen bir durum olur, çünkü kümenin varlığını tehlikeye düşürebilir. Üçüncü ihtimâl daha akla yakın ve daha muhtemeldir. Bu da, bugün yiyecek fazlası olanın, dönemin yiyecek saklama imkânlarının azlığının da etkisiyle, elindeki fazlayı yiyecek azlığı olana vermesidir. Ancak, bunun karşılığında ileride kendisinin yiyecek azlığı durumuna düşmesi hâlinde aynı şeyin yapılacağı beklentisi içinde olabilir. Bu beklentisi karşılanmazsa kendisi de en azından beklentilerine cevap vermeyen kişiye karşı farklı bir tavır içine girecektir. Görüldüğü üzere ilk ve ilkel sigortacılığın izleri küme toplumlarına kadar uzanmaktadır.

Kuşku yok ki hayatın akışı içinde sigortacılık da gelişmiştir. Zamanla kendi başına bir iş kolu, bir sektör hâline gelmiştir. Modern sigortacılığın esasları yavaş yavaş belirmiştir. Bu çerçevede bilinen ilk uygarlıklar olarak Antik Çin'de ve Antik Mısır'da sigortacılığın veya sigortacılığa temel teşkil edebilecek ilk faaliyetlerin ortaya çıktığı söylenebilir (O. Yayla, 2019; 109).

Elimizdeki kayıtlar ve bilgiler Çin'de M. Ö. 3000'li yıllarda Çinli tüccarların bir sigorta tedbiri olarak malların naklini tek bir gemiyle değil birden çok gemiyle gerçekleştirmeye çalıştığını göstermektedir. Uygarlığın doğduğu önemli bir coğrafya olan Mezopotamya'da meselâ Babil tüccarları mallarını yağmalanma riskine karşı korumak için yollar aradılar. Bu çerçevede Hammurabi Kanunlarına işaret etmek önemli ve anlamlıdır. Hammurabi Kanunları arasında tüccarların mallarına gelen hasar yüzünden uğradıkları zarardan dolayı zararın tazmin edilmesini öngören sözleşmeler de bulunmaktadır. Daha yakınlarda, örneğin Roma Cumhuriyeti'nde, M. Ö. 246-146 yılları arasında Akdeniz ticaretine egemen olmak için Kartaca ile yürütülen PÖN Savaşları'nda deniz taşımacılığında ortaya çıkan zararları karşılamak amacıyla sigorta fonları oluşturulmuştur.

Bütün bunlara rağmen sigortacılığın bir sektör olarak doğmasının ve gelişmesinin büyük ölçüde ikinci bin yılda ve özellikle Endüstri Devrimi sonrasında vuku bulduğunu biliyoruz. Bunun bir sebebi elbette insanların iktisadî faaliyetlerinin yoğunlaşması ve ortaya çıkan zenginliğin sigorta edilmesi düşünülecek mal miktarını artırmasıdır. Bu çerçevede modern sigortacılığın ilk örneklerinin, piyasa ekonomisinin gelişmesinin bir sonucu olarak, Weber'in iddiasının tersine, Katolik Kuzey İtalya'nın şehir devletlerinde ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin gelişmiş bir şehir devleti olan Venedik'in ileri gelenleri 1250'lerin ortalarında hem mallarına deniz korsanlarının verebileceği zarara hem de nakledilen malların bozulma ihtimaline karşı sigorta geliştirme yoluna gittiler. Kayıtları olan ve dolayısıyla bilinen ilk sigorta sözleşmesi Santa Clara gemisinin Cenova limanı ile Mayorka adası arasında gerçekleştireceği bir mal nakli için yapıldı. Keza, ilk sigorta şirketinin doğum yeri de Cenova oldu. Sigortacılığa ilişkin olarak çıkartılan Barselona Kararnamesi'nin tarihi 1435'tir.

Bir taraftan Yeni Dünya'nın keşfi diğer taraftan gelişen ve genişleyen uluslararası ticaret sigortacılık faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Bu süreçte Batı Avrupa başı çekmiştir. Bilinen ilk anonim sigorta şirketi 1663'te Paris'te kurulmuştur. İngiltere'nin ilk sigorta kanunu 1601'de yapılmıştır. Gelişen ve çeşitlenen sigortacılık faaliyetleri çerçevesinde mal ve eşya sigortası 1710'da

İngiltere’de doğmuştur. İlk yangın sigortası 1786’da Fransa’da, ilk hayat sigortası 1807’de İtalya’da doğmuştur (O. Yayla, 2019; s. 110).

İktisadî gelişme içinde her yeni ürün sigortacılığın kapsamını genişletmiştir. Böylece ürün sigortaları doğmuştur. Bugün, otomobil sigortasından konut sigortasına, işyeri sigortasından deprem sigortasına, yangın sigortasından ev eşyaları sigortasına kadar uzanan çok geniş bir yelpazede sigortacılık faaliyetleri hayat bulmakta. Sigortacılık hem sigorta şirketleri hem şirket çalışanları ve şirket acenteleri hem de milyarlarca sigortalı ile ekonomide çok geniş ve canlı, işlek bir sektör teşkil etmektedir.

Sigortacılık ve İktisadî Sistemler

Sigortacılığın insanlardaki güvenlik arayışının bir sonucu olarak doğduğuna daha önce işaret edilmiştir. Güven arayışı insan doğasının bir sonucudur. Dolayısıyla, hangi iktisadî sistem içinde yaşıyor olursa olsun, her insan bu ihtiyacı karşılama peşindedir. Bu gerçek iktisadî sistem farkı olmaksızın her iktisadî sistemde sigorta hizmetinin doğduğunu gösterir mi?

Sanırım ki insanların güven arayışı her iktisadî sistemde sonuç verir ve etkili olur. Bu çerçevede merkezî planlamalı ekonomide de insanlar güven arayışı içindedir. Bu güveni bulamadıkları zaman, mümkün olduğu kadar, söz konusu faaliyete girişmekten kaçınmaları gerekir. Dolayısıyla, merkezî planlamalı ekonomilerde de bazı işleri yapanlara bir tür garanti verilmesi söz konusu olmuş olabilir. Ancak, bu tür sözlerin bir sigorta hizmeti olarak görülmesi çok zor; çünkü ilişki eşit taraflar arasında, hukukî geçerliliğe sahip ve kurallara uyulup uyulmadığı objektif olarak belirlenebilecek bir ilişki olmaksızın uzaktır. Taahhüt edilen garantinin yerine getirilmemesi hâlinde talihe küsmekten başka yapılabilecek bir şey de yoktur.

Ayrıca, özel mülkiyetin olmadığı bir yerde bağımsız ve bağlantısız bireylere ait bir varlık dizisi de söz konusu değildir. Yani bireylerin sigorta ettirebileceği bir şey yoktur. Tüm varlıklar kamuya, daha doğrusu devlete aittir. Devlet bu varlıkları meselâ uluslararası sigorta şirketlerine sigortalatabilir, ama bunun da muhtemelen çok yüksek bir fiyattan yapılması gerekir. Bu yüzden tarihî gelişim süreci içinde kamu otoritesinin sigorta sektörüne –özellikle lisanslama, regülasyon ve mecburiyet getirme gibi yollarla- çeşitli müdahaleleri olsa da sigortacılık esas itibarıyla piyasa ekonomisinde boy gösteren bir ekonomik faaliyet türüdür. Piyasa ekonomisi ülkeleri geliştirdikçe sigorta sektörü de gelişmiştir. Nitekim bugün dünyanın tüm tanınmış sigorta kuruluşları özel sektör veya ağırlıklı olarak özel sektör kuruluşlarıdır.

Prim ödemeye dayalı sigorta bir tür risk paylaşma yöntemidir. Bu piyasa ekonomisinin özellikleriyle birleşince sigortaların kapsamı olağanüstü şekilde genişlemiş ve temel nitelikleri radikal biçimde değişmiştir. Bu noktayı bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım.

Geleneksel hayata dayanan köy toplumlarında dahi bir dayanışma ve yardımlaşma ağı vardır. Bu dayanışma ve yardımlaşmanın özü, ilk bakışta, tek taraflı yardım etme gibi görülebilir, ama aslında, şahsî (veya ailevî) çıkar arayışına dayanmaktadır. Kuşku yok ki, bunun böyle olduğunun görülmesi nispeten zordur, çünkü bir tür sigorta olan dayanışma ahlâk ve bazen din kuralları içine gömülüdür. Örneğin 10 haneli bir köyde bu tür bir dayanışma ağı işler. Ahır veya evi, diyelim ki bir yangından dolayı zarar gören bir kimse, köydeki komşularının ona desteğe gelmesini umabilir ve bekleyebilir. Komşularının kimileri veya hepsi yanan yerin yeniden yapılması için malzeme ve çalışma zamanı desteği verebilir. Bunu yapmalarının ana sebebi kendilerinin zarar görmesi durumunda komşunun onlara yardıma gelecek olmasına inanması veya geçmişte böyle bir şeyin vuku bulmuş olmasıdır. Yangında zarar gören eve yardıma gelmeyecek kişiler muhtemelen geçmişte böyle bir olay yaşamış kimselerdir.

Bu dayanışmanın veya bir tür sigortanın, imece usulü yardımlaşmanın, şartları ve sınırları vardır. İlk şart ortak bir mekân paylaşımıdır. Örneğimizde bu aynı köyün sakini olmaktır. İkincisi, yardımına koşulacak ve yardıma koşacak kişinin birbirini tanımasıdır. Kişilerin tanışıklığı aralarındaki dayanışmayı teşvik eder, hatta bunu bir tür ahlâkî görev hâline getirir. Üçüncü şart ise yardıma koşan ile yardımına koşulan arasındaki kültürel benzerlikler ve ortaklıklardır; aynı gelenek ve görenekleri paylaşmak, aynı dine mensup olmak gibi. Bu tür özellikler insanları dayanışmaya iter. Ancak, dayanışma köy sınırlarında biter. Diğer köyleri ve oralarındaki halkları muhtemelen kapsamaz.

Köydeki dayanışma elbette iyidir, arzuya şayan bir durumdur. Ancak, prim ödeme esasına dayalı genel sigortacılık bu dayanışma ağını inanılmaz ölçülerde genişletir ve geliştirir. Prim ödeme sisteminde dayanışma için felaketin ortaya çıkmasını beklemek yerine muhtemel felâketlere karşı tedbir alınır. Ayrıca, bu sistem, dayanışma ağının mekân sınırlarını kırar ve dayanışan insanların sayısını çok artırır. Dayanışma için mekân ortaklığı şartını ortadan kaldırır. Dayanışmanın kültürel bağlarla bağlı olma şartını da geçersizleştirir. Birbirini hiç tanımayan, tanısaydı nefret edecek olan, olağan şartlarda bir araya gelemeyecek, hatta birbirleriyle konuşmayacak kişileri sanal, birbirlerini görmeyecekleri ortak platformlarda buluşturur ve iş birliği içine sokar. Çok

sayıda insanın katılımını sağladığı için muhtemelen bu sisteme girişin maliyetleri de düşer.

Görüldüğü üzere piyasa ekonomisi sigortacılık faaliyetleri için adeta doğal bir ortam oluşturur. Sigortacılık büyük bir olasılıkla bir kamu müdahalesi olmadan kendiliğinden doğar. Deneme yanılma yoluyla ve sigorta sözleşmelerine taraf olanların katkılarıyla kuralları oluşur ve biçimlenir. Sigortacılık faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumuz Avrupa sigortacılığının tarihi de bunu göstermektedir.

Sigortacılığın serbest piyasa ekonomisi ile olan ilişkisi zamanımızda sigorta sektörünün ana işletmelerinin hikâyesi tarafından da gösterilmektedir. Bu şirketlerin hikâyesi gerçekten çok ilginçtir (Kahya, 2017). Yazının son bölümünde üzerinde durulacağı üzere, sigorta piyasa ekonomilerinin önemli bir yönünü teşkil etmekte ve iktisadî hayatın işleyişine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Piyasa Ekonomisinde Sigortanın İşlevleri ve Yararları

Özü itibarıyla piyasa ekonomisinde doğan ve gelişen bir beşerî kurum olduğunu gördüğümüz sigortanın ilk fonksiyonu elbette sigorta yaptıran bireylere ve kuruluşlara büyük fayda sağlamasıdır. Ancak, çok sayıda insan ve kuruluşun sigorta yaptırmaya yönelmesi yüzünden veya bu sayede sigorta toplumsal bir olguya dönüşür. Bunun doğal sonucu, sigortanın toplumlara büyük yararlar sağlamasıdır. İlgili literatürde dikkat çekici bir nokta, bu hususun yeterince ele alınmamış olmasıdır. Oysa özellikle gelişmiş, zengin ülkelerde sigorta sektörü en az bankacılık sektörü kadar önemlidir ve buna göre ele alınmayı hak etmektedir, çünkü, söz gelimi sigortanın ortadan kalkması tüm toplumda ve bütün ekonomide ciddî kayıplara yol açabilecektir.

Sigortanın faydaları konuyla ilgili akademik çalışmalarda genellikle “sigortanın işlevleri ve yararları” başlığı altında ele alınmaktadır. Bu çerçevede sigortanın işlevleri iki bölüme ayrılmaktadır: a) Sigortanın güvence ve riziko yönetimi işlevleri ve yararları, b) sigortanın ekonomik işlevleri ve yararları (Kaya ve Kahya, 2017; 50). Bu genel yaklaşıma karşılık sigortanın işlevlerinin “sigortanın makro işlevleri” ve “sigortanın mikro işlevleri” başlıkları altında ele alındığı da görülmektedir (Orhaner, 2013; 41). Sigortanın önemi başlığı altında da sigortanın finans sistemi, tasarruf ve yatırım, dış ticaret, millî istihdam ile gelir ve işletmeler ile bireyler açısından faydalarına temas edilmektedir.

Bu başlıkların ve içerdikleri konuların da gösterdiği üzere sigortanın yalnızca sigorta yaptıran bireyler veya kuruluşlar açısından değil bütün toplum ve tüm toplumsal alanlar açısından bir önemi ve değeri vardır. Ekonomi üzerinde yoğunlaşarak açıklamak gerekirse, sigortanın ekonominin bütünü ve her alt alanı için önemli sonuçlara yol açan bir sektör olduğu söylenebilir. Nitekim sigorta sektörü ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde en önemli sektörlerden birini oluşturmaktadır.

Biz de bu çalışmada geleneksel yaklaşıma bağlı kalarak sigortanın işlevlerini ve yararlarını ele alacağız: Sigortanın güvence ve riziko yönetimi açısından işlevleri ve yararları ve sigortanın ekonomik işlevleri ve yararları. Ancak, bu ikili ayrımın unsurlarının da birbirinden kesin hatlarla ayrılmış olmadığına, hatta çoğu zaman iç içe geçtiğine dikkat çekmek gerekir. Sigortadaki bütün işlemler ve sigortanın tüm sonuçları doğrudan doğruya ekonomik hayatla ilgilidir. Bu yüzden onu bir tür ekonomik olan ve ekonomik olmayan işlevler gibi ele almak bir ölçüde yanıltıcıdır.

Sigortanın Güvence ve Riziko Yönetimi Açısından İşlevleri ve Yararları

Sigorta sektörünün geleneksel fonksiyonu sigortalananların ekonomik zararını önleme ve uğradığı zararı telafi etmedir. Sigorta olgusunun ortaya çıkmasındaki temel amaç, budur. Kuşku yok ki bütün insanlar hayatın olağan akışı içinde yangın, hırsızlık, patlama gibi sebeplerle maddî varlıklarını kaybedebilir. Aynı şekilde, insanlar bilinçsiz ve kasıtsız davranışlarıyla diğer insanlara zarar verebilir. Firmalar iktisadî faaliyetlerinde yanlış üretim ve pazarlama politikaları izleyebilir. Özellikle elektronik ticaretin yayılması ve yaygınlaşması yüzünden ticaret hayatında da risklerle karşılaşabilir. Bütün bu nedenlerle sigorta toplum hayatındaki rizikoları azaltan ve kontrol eden bir faktör olarak devreye girmektedir. Bu çerçevede sigortanın güvence ve riziko yönetimiyle ilgili fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Sigorta geniş bir dayanışma ağı oluşturur.

Bireyler ve firmalar hayatın akışında karşılaşmaları muhtemel risklerin kendilerine verebileceği zararları karşılamak için, bir dayanışma ağı oluşturur. Daha önce ele alındığı üzere, prim ödemeye dayalı sigorta sistemi, sistemin kapsadığı insanların sayısını, geleneksel dayanışma ağlarında olduğuna nispetle çok genişletir. Ağın genişlemesi dayanışmanın artması ve katılımcılar için dayanışma maliyetinin düşmesi anlamına gelir (Güvel - Güvel, 2018; 33).

Sigorta insanlarda ve firmalarda güven yaratır.

Sigorta zararların ortaya çıkmasını belki tamamen önleyemez, ama zararların giderilmesini sağlar veya buna önemli ölçüde katkıda bulunur. Böylece zarara uğrayan insanların hayatlarının bütünüyle alt üst olmasını, insanların fakirlik ve sefalete, firmaların iflase ve yok oluşa sürüklenmesini önler. Bu insanlarda ve firmalarda güven yaratır (Karaman, 2017; 57). İnsanlar daha güvenli bir ortamda yaşamaya devam eder.

Sigorta girişimcinin ekonomik kararlarına olumlu katkılarda bulunur.

Her girişim bir risk alma anlamına gelir. Bu yüzden her girişimcinin başarılı olma ihtimâli yanında başarısız olma ihtimâli de vardır. Bir başarısızlık müteşebbisin her şeyini kaybetmesi gibi bir durum ortaya çıkartabilir. Sigorta bu ihtimâli ciddî ölçüde azaltarak girişimciye cesaret verir, yola çıkmasına yardımcı olur.

Sigorta tasarruf bilincini geliştirir.

Ekonomik sistemde insanların ve firmaların tasarruf bilincine sahip olması ve fiilen tasarruf yapması önemli bir rol oynar. Türkiye gibi ülkelerde sermaye yetersizliği en başta gelen ekonomik problemler arasında yer alır. Buralarda tasarruf bilinci ne yazık ki yeterince kuvvetli değildir. Tasarruf yapma oranı hayli düşüktür ve bu ülkenin yüksek tasarruf yapmasına yetmemektedir. Tasarruf oranı düşüklüğü geliştirmekte olan ekonomilerde temel problemler arasındadır. Sigorta dolaylı da olsa tasarrufa katkı sağlar.

Sigorta yatırımcıların kullanabileceği fonları artırır.

Sigorta sektörü büyük fonların biriktiği bir yerdir. Fon biriktirme ve oluşturma açısından sigorta sektörü ile bankacılık sektörü arasında bir ayrım yapmak büyük ölçüde gereksizdir (Karaduman, 2017; 57). Sigorta finans sektörünün önemli bir parçası olarak yatırımcıya ulaşabileceği fonlar sağlar. Gelişmiş ülkelerde sigorta fonları muazzam bir yatırım kaynağı oluşturmaktadır. O kadar ki, bu fonlar en büyük bankalardan dahi daha büyük fonları bünyesinde toplamaktadır. Dolayısıyla sigorta bir taraftan büyük fonların oluşmasına, diğer taraftan da bu fonların yatırımcılar tarafından kullanılmasına zemin hazırlar.

Sigorta fiyatların daha gerçekçi düzeyde oluşmasına katkı sağlar.

Belirsizlik ve yüksek risk ortamları insanların ve firmaların fiyat düzeyini yüksek tutmasını teşvik eder. Sigorta riskleri azaltarak bireylerin ve firmaların fiyatları daha makul düzeyde tutmasına katkı yapar (Güvel ve Güvel, 2018; 34).

Sigorta risklere karşı önleyici tedbirleri geliştirir.

Özel sigorta şirketleri her rizikoyu kabul etmeye istekli ve açık değildir. Yüksek risk gördüğü alanlardan ve iş konularından uzak durur. Sigorta şirketlerinin bu çekingen tavrı yatırımcıları riskleri azaltmaya, sigorta şirketleri tarafından kabul edilebilir düzeylere düşürmeye teşvik eder. Onları riski azaltacak yollar ve önlemler üzerinde daha ciddi düşünmeye iter. Böylece önleyici tedbirler gelişir (Kaya ve Kahya, 2017; 52).

Sigortanın Ekonomik İşlevleri ve Yararları

Sigortanın sadece sigorta yaptıran bireyler ve firmalar açısından değil, tüm ekonomik yapı ve ekonominin her alanda işleyişi bakımından da büyük önemi ve değeri vardır. Bu bir bakıma doğal veya kaçınılmaz bir durumdur, çünkü sigorta sektörü tüm ekonomiye yayılır ve çok geniş bir sektör teşkil eder. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar sigorta sektörünün finans sektörünün bir parçası olarak ekonomiye büyük katkılar sağladığını ampirik olarak göstermektedir. Bu yüzden sigortanın ekonomik etkilerini ve sonuçlarını ele almak anlamlı ve yararlı görünmektedir.

Sigorta önemli ve büyük bir tasarruf kaynağıdır.

Sigorta zamanımızda çok yaygınlaşmıştır. Mütemediyen de genişlemektedir; yani sigorta yaptıran insanların, firmaların ve sigortalanan varlıkların sayısı devamlı artmaktadır. Sigortalananların ödedikleri sigorta primleri toplamda büyük miktarlara ulaşmaktadır. Biriken bu fonlar sigorta şirketleri tarafından bir tür yatırıma dönüştürülmekte ve hisse senedi, tahvil, gayrimenkul alımı gibi alanlarda kullanılmaktadır. Böylece sigorta sektörü iktisadî gelişmeye ciddi katkıda bulunmaktadır. Sermaye birikiminin iktisadî gelişme açısından taşıdığı önem hatırlandığında bu katkının önemi daha iyi anlaşılabilir (Güvel ve Güvel, 2018;; 36).

Sigorta kredi veren kuruluşların gelişmesini sağlar, işlemlerini kolaylaştırır.

Kredi belli şartlar altında alınan ve belli bir takvime bağlı olarak kredi sağlayan kuruluşa ödenmesi gereken bir borçtur. Borcu sadece alan değil veren de bir risk altındadır. Bu risk borcun ödenmemesi şeklinde gerçekleşir. Alınan kredinin sigortalması borçlunun borcunu zamanında ödememesi riskini azaltır. Bu sayede kredi vermek de almak da kolaylaşır. Kredi hacmi genişler ve kredi veren kurumlar gelişir.

Sigorta toplumdaki sosyal ve ekonomik çöküşleri önler.

Sigorta risk paylaşımı esasına dayanır. Çok sayıda insanın katılımıyla sigortanın oluşturduğu dayanışma ağı risklerin paylaşımını sağlar. İnsanlar ve firmalar içine girdikleri dayanışma ağı sayesinde geri dönüşü mümkün olmayan riskler altına girmekten kaçınırlar, kurtulurlar. Bu onların bir talihsizlik durumunda tamamen çökmelerini, her şeylerini kaybetmelerini engeller. Dayanışma ağındaki insanların katkılarıyla -primleriyle- oluşan fonlar kayıplarını önemli ölçüde giderir. Bu sayede insanlar ekonomik ve sosyal olarak çökme tehlikesinden kurtulurlar.

Sigorta uluslararası ticaretin artmasına yardım eder.

Ticaret insan hayatının bir gerçeğidir. Bir ülke içindeki şehirler arasında ticaret ne ise, ülkeler arasındaki ticaret de aşağı yukarı odur. Sigorta insanların güven içinde ticaret yapmasını sağlar ve ticaretin sınırlarını geliştirmesini teşvik eder. İnsanlar ve firmalar siyasî sınırları aşan ticarete sigorta sisteminin kapsamı içinde daha kolay girer. Böylece birçok ülke arasında ticarî ilişkilere dayanan büyük işletmeciler ve firmalar ortaya çıkar. Uluslar arasında ticaret gelişir ve genişler. Bunda sigorta şirketleri sayesinde riskleri azalan insanlar ve firmalar başı çeker.

Sigorta ekonomide büyük ve önemli bir sektör teşkil eder.

Sigorta sektörü ekonomiye birkaç yönlü katkıda bulunur. İlk olarak, yukarıda da bahsedildiği gibi, sigortalama işlemleriyle insanların ve firmaların ekonomik aktivitelerini teşvik eder. İkinci olarak, sigorta sektörünün kendisi ekonomide bir tür yatırımcı olarak davranır. Çeşitli sektörlerle yatırım yapar. Böylece ülkedeki gelişmeye dolaylı olarak katkıda bulunur. Üçüncü olarak, sigorta sektörü insanlara istihdam alanı açar. Çok sayıda sigorta şirketinde insanlar çalışır ve hayatını kazanır.

Sigorta devlet için bir vergi kaynağıdır.

Sigorta işletmeleri bir taraftan bireylerin ve firmaların sigortalanma işlemlerini yaparken diğer taraftan da ekonomide sigortacılıkla doğrudan alâkalı olmayan faaliyetleri yürütürken devlete vergi öderler. Gelişmiş ülkelerde sigorta şirketleri en büyük vergi mükellefleri arasında yer almaktadır. Böylece sigorta şirketleri kamu otoritelerinin çeşitli harcamalarına ve aktivitelerine katkıda bulunurlar.

Sigorta finans sisteminin etkinliğini artırır.

Sigortacılık sektörü finansal sistemin etkinliğine ciddi katkılarda bulunur. Bunu şu şekilde yapar: İşlem maliyetlerini düşürerek, likidite sağlayarak ve ölçek ekonomisi yaratarak. Sigorta şirketleri çok sayıda insandan küçük veya küçük sayılabilecek miktarlarda para alır. Böylece bu küçük primlerin toplanmasıyla oluşan fonlar bankalarda değerlendirilir. Bankalar bu fonları kredi vermek için kullanır. Bu süreç sayesinde tasarruflar ekonomiye girer ve bunu yapmayı başaran ülkeler iktisadî bakımdan daha kolay ve hızlı büyür. Sigortacılık likidite oluşturmada da başarılıdır. Sigorta şirketleri topladıkları fonları uzun vadeli borç olarak verirken kendileri kısa vadede çok daha az ödeme yapmak durumundadır. Böylece sigorta şirketlerinin elinde her zaman likidite var olmaktadır. Sigortacılar yatırımlarda ölçek ekonomisi etkisi yaratır. Ellerinde biriken fonlarla büyük ve masraflı yatırımların nakit ihtiyacını karşılarlar. Bu yüzden yatırım projelerinin hayata geçmesinde önemli bir rol oynarlar (Karaman, 62).

Sonuç

Sigortacılık tarihi çok eskilere gitmektedir. Sigortanın ilkel biçimde ve daha ziyade yiyecek paylaşımına bağlı olarak ilkel küme toplumlarında doğduğu söylenebilir. Sigortacılık zaman içinde gelişmiştir. Eski Çin, Mısır medeniyetlerinde ticareti de ihtiva eden sigorta biçimleri ortaya çıkmıştır. Ancak, modern sigortacılığın daha ziyade Endüstri Devrimi sonrasında belirdiği ve şekillendiği de açık bir gerçek olarak ortadadır.

Sigortacılık insanın olduğu her yerde söz konusudur. Başka bir deyişle formal veya informal olarak her ekonomik sistemde mevcuttur. Ancak, sigortacılığın asıl doğma ve gelişme ortamı serbest piyasa ekonomisidir. Özel mülkiyet hakkının olduğu, insanların özel mülkiyetlerini serbestçe kullanabildiği, bu çerçevede servet ürettiği ve devamlı olarak yeni girişimlerin ve yeni ürünlerin ortaya çıktığı bir ortam olan piyasa ekonomisi sigortacılığın gelişmesi için de elverişli bir ortam teşkil etmektedir. Nitekim sektörün en fazla geliştiği yerler, serbest piyasa ekonomisinin de en fazla hayat bulduğu yerlerdir.

O kadar ki, sigorta sektörü artık bu ülkelerde ekonomide önemli bir sektör teşkil etmektedir. Sigorta şirketlerinde çok büyük fonlar birikmektedir. Sigorta şirketleri bu fonları sadece sigortalıların zararlarını karşılamakta kullanmakla yetinmemekte ve kendileri de önemli iktisadî aktörler olarak ekonomide yer almaktadır. Dolayısıyla, sigorta sektörünün bir taraftan güvence ve riziko yönetimiyle diğer taraftan genel olarak ekonomiyle ilgili önemli

fonksiyonları üstlendiği görülmektedir. Öyle ki bugün gelişmiş dünyanın finans sektöründe ve finans sektörünün uzantılarında sigorta şirketleri önemli bir yer işgal etmektedir. Görünür gelecekte de bunda bir değişme olmamasını ve sigorta sektörünün klasik fonksiyonlarını ifa etmeye devam etmesini bekleyebiliriz.

Kaynakça

- Acar, Mustafa (2005). *Piyasa Devlet ve Müdahale*, Ankara: Orion Yayınları.
- Akın, Bahadır (2010). *Temel İşletme: Girişimcilik, İş Kurma ve Yönetim*, Ankara: Adres Yayınları
- Begg, David ve Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch (t. y.). *Economics*, İstanbul: Alkım Yayınevi
- Beisner, E. Calvin (2013). "İkinci Bin Yılda Maddî İlerleme", çev. Atilla Yayla, *Piyasa Medeniyeti* (der. Atilla Yayla) içinde, Ankara: Liberte Yayınları.
- Booth, Philip (2012). *And the Pursuit of Happiness*, London, IEA.
- Ertek, Tümay (2012). *Temel Ekonomi*, Ankara: Beta Yayıncılık
- Güvel, Enver Alper ve Afıtap Önder Güvel (2018). *Sigortacılık*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kahya, Fatih. "Sigortacılık Tarihinde Lloyds", *Sigorta Medya*, 18 Nisan 2017. <https://sigorta-medya.com.tr/sigortacilik-tarihinde-lloyds/>
- Karaman, Davut (2017). "Sigortanın İşlevleri", *Ferudun Kaya* içinde, s. 55-62.
- Kaya, Ferudun (ed.) (2017). *Sigortacılık*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaya, Ferudun ve Mehmet Kahya (2017). *Sigorta ve Sigortacılık*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Mankiw, N. Gregory (2017). *Makroekonomi*, Çev. Ömer Faruk Çolak vd., Ankara: Efil Yayınları.
- Mayor, Thomas /2013), "Avcı-Toplayıcılar: Orijinal Liberteryenler", çev. Atilla Yayla, *Liberal Düşünce*, Sayı: 71, s. 227 – 246.
- McCloskey, Deidre, (2020), How the World Became Rich, Lecture, University of Colorado, *Colorado Springs*, April 2, 2019, sponsored and broadcasted by Institute for Human Studies, <https://www.youtube.com/watch?v=V5ot8hcb238>.
- Mercan, Birol (2010). "İşletmecilik ve Ekonomi", Bahadır Akın, *Temel İşletme* içinde, s. 61-76.
- Norberg Johan (2020). *Open: The Story of Human Progress*, London: Atlantic Books.
- Orhaner, Emine (2013). *Sigortacılık*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Rosenberg, Nathan ve L. E. Birdzell, Jr. (t. y.). *Batı Nasıl Zengin Oldu*, çev. Erdal Güven, İstanbul: Form Yayınları
- Snowden, Christopher (2015). *Selfishness, Greed and Capitalism*, London: IEA
- Wood, Geoffrey (2014). *Fifty Economic Fallacies Exposed*, London: IEA
- Yayla, Ş. Okan (2019). "Sigortacılık ve Türkiye'de Sigorta Sektörünün Durumu", *Liberal Düşünce*, Yıl 24, Sayı 94, Bahar 2019, s. 107-125.